

Gorinchemse
titularis Jan
Bonefaas zestig
jaar kerkorga-
nist

„Vaak zit ik een poos naar het orgel te kijken. En dan... dan komt de inspira-
tie vanzelf. Ik kan niet zonder componeren.” Jan D. Bonefaas is zestig jaar
kerkorganist, waarvan 47 jaar in de Grote Kerk te Gorinchem. Hij onderscheidt
zich van collega's door een volstrekt eigen stijl. „Ik hoor nergens bij. Vierne.
Ja, die boeit me enorm. Daar ben ik niet los van.”

„Improviseren is net schaken”

Z'n verschijning is al even opval-
lend als z'n stijl. Bonefaas (76)
draagt stevast een vlinderstrik.
Tussen z'n lippen klemt hij een
forse bolknak. De sigaar gaat
mee naar de speeltafel, ook al
hangt er boven de toegangsdeur
naar het orgelbalkon een bordje
„Verboden te roken”.

Niet gehinderd door het bezoek
dat op z'n handen staat te kijken,
zet Bonefaas zich achter de kla-
vieren en begint te improviseren.
Gekruide akkoorden, onver-
wachte melodische wendingen,
voortdurende wisseling van toon-
soorten, het typeert de stijl van de
Gorinchemse titularis. Feilloos
kiest hij de juiste registers uit de
vier lange rijen knoppen aan
weerszijden van de speeltafel.
Hier voelt Bonefaas zich thuis.
Dit is zijn domein; al 47 jaar
lang. Hij kent de oude Bätz/Witte
(1760/1853) als geen ander.

Als jochie maakte Jan al muziek.
„Ik zat thuis altijd achter het har-
monium; een tweespels.” In 1941
–hij was toen vijftien– begeleidde
Bonefaas z'n eerste kerkdienst.
„Het was in de kinderkerk in
Delfshaven: een zaalachtig ge-
bouwde.” Intussen stak Bonefaas
z'n licht op bij de Rotterdamse
organisten J. H. Besselaar (Lau-
renskerk) en Piet van den Kerk-
hoff (Nieuwe Zuiderkerk). Voor-
al die laatste boeide hem
buitengewoon. „Op zondag-
avond mochten we van m'n ou-
ders kiezen waar we naar de kerk
gingen. Meestal kozen we de
Nieuwe Zuiderkerk. Van den
Kerkhoff speelde vaak voor de
dienst een preludium van Bach en
erna de fuga. Onvergetelijk.”
Ook als Jan Zwart zijn radiocon-

Evert van Dijkhuizen

certen gaf, zat de jonge Bonefaas
gekluiserd aan het toestel. Hij
was pas elf toen de 'oude' Zwart
overleed, maar herinnert zich
diens spel nog goed. „In 1937
was het afgelopen; het rampjaar
voor de organisten. Niet alleen
Zwart overleed, ook Widor en
Vierne.” Achteraf concludeert
Bonefaas dat vooral de Franse ro-
manticci, onder wie zeker ook
Dupré, hem hebben beïnvloed.
„En de speeltrant van de Engel-
sen. Bij goed weer konden we
'Engeland' ontvangen. Dan
hoorde ik bijvoorbeeld Thalben
Ball op de radio. Indrukwek-
kend.”

Quotum

In 1943 kwam Bonefaas bij Feike
Asma op les. Die was toen net be-
noemd in de Haagse Lutherse.
Tot 1951 bleef Bonefaas bij Asma
in de leer, hoewel met tussenpo-
zen. „Na de bevrijding kreeg ik
enige tijd geen les, omdat de kerk
maar een bepaald quotum aan
stroom mocht gebruiken. En in
1948 ging het orgel een poos in
restauratie.”

Bonefaas moest van Asma Bach
studeren, onder andere band V
en band II, de Franse orgellitera-
tuur en de orgelschool van Ritter.
De jonge Jan had iets anders ge-
hoopt. „Ik wilde Jan Zwart spe-
len en vroeg aan Asma of dat
mocht. Asma antwoordde:
Zwart, daar doen we hier niet
aan. Dat leer je vanzelf. Later
mocht het toch.”

Van de lessen –die vaak een hele
dag duurden– herinnert Bonefaas

zich dat Asma geen groot pedag-
oog was. „Hij lette niet op vin-
gerzetting, laat staat op voetzet-
ting. Toch wist hij álles uit je te
halen. Ik heb veel van hem ge-
leerd.” Na 1951 ontwikkelde Bo-
nefaas zichzelf verder. „Ik ben in
grote mate autodidact, ging m'n
eigen gang. Dat had een nadeel.
Asma-aanhangers vonden me een
afvallige, voor de conservatori-
umwereld was ik besmet. Maar
het had ook een voordeel. Door-
dat ik nergens bijhoorde, kon ik
volledig m'n eigen ontwikkeling
doormaken.”

In 1955 begon Bonefaas als orga-
nist van de Grote Kerk te Gorin-
chem. Die benoeming zou z'n
muzikale leven stempelen. „Zo'n
orgel”, wijst hij naar het immen-
se front, „is onmisbaar. Ik stu-
deer nog steeds drie, vier uur per
dag. Verder besteed ik veel tijd
aan componeren. Ik kan niet zon-
der schrijven. En ik geef hier les.
In principe aan niet meer dan één
leerling per dag.”

Preekhol

Achter het orgel, op de ruime zol-
der, heeft Bonefaas voor zichzelf
een kamertje getimmerd. „Het
preekhol noem ik dat. 's Zon-
dags, als de dominee gaat preken,
zit ik hier. Heerlijk rustig.” Op de
tafel liggen kladjes van nieuwe
koraalbewerkingen voor orgel.
Lang niet alles wat Bonefaas
schreef, verscheen in druk. „Ik
heb een kast vol niet uitgegeven
muziek. Of ik dat erg vind? Nee,
misschien dat na mijn dood iem-
and het ontdekt en zegt: Hé,
dat is aardig om te publiceren.”
De VOGG heeft Bonefaas ge-
vraagd een partita voor de ko-

Jan Bonefaas met op de achtergrond 'zijn' orge: "Onmisbaar, zo'n instrument."

Foto's: Jos Waltheer

naar. Bonefaas is er de man niet naar om de opnames te koesteren. „Ze liggen op zolder. Als ik er weer één krijg, luister ik even naar het begin. Alleen om te horen of het er goed op staat. Verder niet. Veel musici luisteren eigen opnames niet af.”

Bonefaas' concertprogramma's bestaan stevast uit literatuur en improvisaties. De heel grote werken, zoals van Reger, speelt hij niet meer. „Ik ben er pas geleden weer eens aan begonnen, maar dat kost me te veel energie.” Z'n repertoire uitbreiden met nieuwe muziek doet Bonefaas ook niet meer. „Dat moet Ben van Oosten maar doen; een

voortreffelijk organist.”

Een van Bonefaas' favoriete bezigheden is het analyseren van composities. „Met een variant op Filippus en de kamerling zeg ik: Verstaat ge ook wat ge speelt? Dat vraag ik ook altijd aan m'n leerlingen. Zeker als ze bij me komen voor improvisatielessen. Je kunt wel iets doen, maar waarom doe je het zo? En kan het misschien ook anders, mooier? Improviseren is net schaken: twee zetten, twee maten vooruit denken.”

Een vaste cursus improvisatie heeft Bonefaas niet. „Geen twee leerlingen zijn gelijk, daarom verschilt de methode per persoon. Ik

raalbundel 2003 te maken. De Gorinchemse organist aarzelt. „Ik weet niet of mijn stijl wel wordt gewaardeerd in jullie kerken. Ze hebben om Psalm 110 gevraagd. Het maalt voortdurend door m'n hoofd. Als ik het doe, stuur ik het op en moeten ze zelf maar beoordelen of het geschikt is. Ik ga me niet aanpassen. Dat kan ik niet en dat wil ik niet.” Bonefaas schreef niet alleen tientallen koraalbewerkingen, maar ook een aantal grote werken: een Te Deum voor koor, drie solisten en twee orgels, vier Choralen, vijf symfonieën, een Valeriussuite en een oratorium voor koor en solisten over de Openbaring aan Jo-

hannes. Hij is zich bewust dat z'n composities niet eenvoudig zijn. „Ik schrijf moeilijk; zowel voor orgel als voor koor. Dat doe ik niet met opzet, maar ik heb nu eenmaal een bepaalde stijl.” Een van zijn bekendste werken is de romantisch getoonzette Fantasie over Psalm 105. Hoe kijkt Bonefaas op deze compositie, een van zijn eerste, terug? „Ik zou het zo niet meer doen, maar ik speel het nog wel.”

Niet koesteren

Alle concerten van Bonefaas in Gorinchem worden opgenomen door Pim van der Hoff van de EO en oud-leerling Aldert van Hoor-

stel wel een voorwaarde: iemand die bij mij wil leren improviseren, moet goed literatuur kunnen spelen." Op kopietjes van zichzelf is Bonefaas niet uit. „Laten mijn leerlingen vooral hun eigen stijl ontwikkelen.”

Omhoog geschoten

Het grootste deel van Bonefaas' leerlingen behoort tot de Gereformeerde Gemeenten. „Daar wordt tenminste nog orgel gespeeld.” De kennismaking heeft zijn blik op het kerkverband positief beïnvloed. „Ik zou geen lid van de Gereformeerde Gemeenten willen zijn, maar ik spreek er met groot respect over. Het peil in deze kerken is afgelopen vijftig jaar omhoog geschoten; qua kerkgebouwen, orgels en organisten.”

Organisten die niet kunnen improviseren, adviseert Bonefaas dringend het ook niet te doen, zeker niet in de kerkdienst. „Pak dan Worp. Of Sanderman, zullen ze bij jullie zeggen. Sanderman is ook goed, maar Worp is beter. Asma liet zich destijds al lovend over Worp uit.”

Met het uitschrijven van improvisaties, zoals bijvoorbeeld met die van Klaas Bolt gebeurt, heeft Bonefaas grote moeite. „Improvisaties zijn niet uit te schrijven”, is kort en goed zijn mening. Overigens vindt hij een dergelijke improvisatiestijl gedateerd. „De

muziek van Klaas Bolt en anderen die zich in die stijl bewegen, is goed, eerlijk— er valt geen vinger op te leggen— maar niet boeiend. Hoor ik daarentegen iemand als Daniël Roth improviseren op zijn orgel in de Saint Sulpice, dan geniet ik daar eindeloos van.”

Hoewel Bonefaas zelf tijdens de erediensten in de Grote Kerk van Gorinchem zowel psalmen als gezangen speelt, vindt hij dat organisten geen gezangen moeten spelen als de kerkenraad dat verbiedt. „Je moet je aan de regels houden. Doe je dat niet, dan kan de kerkenraad je terecht ontslaan.”

Verbetering

Vanaf zijn benoeming in 1955 is Bonefaas bezig 'zijn' instrument, het Bätz/Witte-orgel in de Grote Kerk, verbeterd te krijgen. Hij heeft daarover regelmatig contact met Monumentenzorg, onder meer met adviseur Rudi van Straten. Recent is het pedaal uitgebreid met een Gedekt 8', een Roerquint 6' en een Trompet 4'. „Een hele verbetering, vooral die Gedekt. Ik merk nu wat ik al die jaren gemist heb: een zacht pedaalregister.”

Binnenkort komt het Bovenwerk in een zwelkast te staan. Daarmee gaat een lang gekoesterde wens van Bonefaas in vervulling. „Monumentenzorg gaat akkoord als de klankuitstraling van het in-

strument niet wordt aantast. Bätz heeft overigens bij de bouw van het orgel al rekening gehouden met een zwelkast. Waarschijnlijk kon dat toen wegens geldgebrek niet doorgaan.”

Wat resteert, is de aanpak van het Rugwerk. „Dat klinkt te hard.” Bonefaas zet een plenum open, koppelt Hoofdwerk en Bovenwerk en laat als contrast het Rugwerk horen. Het blijkt de andere klavieren samen bijna te overstemmen. „De winddruk moet fors verlaagd. Dat wordt de volgende discussie met Monumentenzorg.”

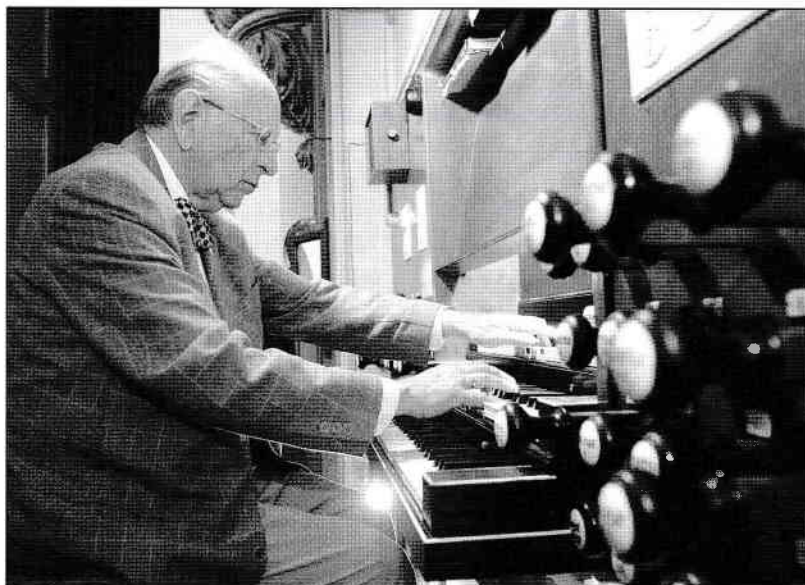
Memoires

Ondanks zijn gevorderde leeftijd is Bonefaas nog vitaal. „Ik voel me lekker en heb zin om te schrijven. Naast het componeren ben ik met memoires bezig. Niet om te publiceren, maar voor het nageslacht.”

Na de vraag of Bonefaas zichzelf als musicus wil typeren, valt er even een stilte. Dan, aarzelend: „Ik ben zoals ik ben. Ik heb weinig contacten met collega's, maar voel me bepaald niet eenzaam. Wie je als musicus bent, zal de geschiedenis uitmaken.” Of de echte waardering pas na zijn dood komt, durft Bonefaas niet te beamen, maar hij sluit het niet uit. „Ik zal de eerste niet zijn.”

Aanvankelijk mocht Bonefaas in Gorinchem blijven spelen tot z'n 65e. Inmiddels heeft hij een benoeming voor het leven. „Daar ben ik uiteraard blij mee, maar ik heb tegen de kerkvoogdij gezegd: Als het niet meer gaat—geestelijk of lichamelijk— dan zal ik moeten stoppen. Ik hoop echter in het harnas te mogen sterven, net als Vierne in de Notre Dame.”

Ter gelegenheid van het zestigjarige jubileum van Jan Bonefaas verschijnt er binnenkort een dubbel-cd van de jubilaris met bestaande en nieuwe orgelwerken. Ook is zijn *Te Deum* voor koor, drie solisten en twee orgels op cd gezet. Het schijfje wordt gepresenteerd tijdens een concert op DV vrijdag 25 oktober in de Grote Kerk te Gorinchem.

... gekruide harmonieën...